

AHMET DEMİREL • Tek Partinin İktidarı

AHMET DEMİREL 1957'de Trabzon'da doğdu. Orta öğrenimini 1976'da Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1980'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını, ardından 1993 yılında doktorasını tamamladı. 1981'de *Yurt Ansiklopedisi*'nin "sosyo-ekonomik yapı bölümü" koordinatörü olarak çalışma yaşamına atılan Demirel, şimdiye kadar çeşitli basın yayın kuruluşları ile piyasa ve kamuoyu şirketlerinde çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve Türkiye'nin yakın siyasi tarihiyle ilgili çalışmalarını sürdürüyor. Pek çok makale ve araştırmasının yanı sıra *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (İletişim Yayınları, 1994), *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* (İletişim Yayınları, 1996), *İlk Meclis'in Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler* (İletişim Yayınları, 2010), *Tek Partinin Yükselişi* (İletişim, 2012), *İsmet İnönü/DeFTERler (1919-1973)* (yay. haz., YKY, 2001), *Nihat Erim/Günlükler (1925-1979)* (yay. haz., YKY, 2005) başlıklı kitapları da yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1837 • Araştırma-İnceleme Dizisi 310

ISBN-13: 978-975-05-1055-7

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Cumhuriyetin ilk yıllarında,
İstanbul'da seçim sandık kurulları

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET DEMİREL

Tek Partinin İktidarı

Türkiye'de Seçimler ve Siyaset
(1923-1946)

*Bu kitabı hocam Mete Tunçay'a
armağan ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	15
GİRİŞ.....	17
Milletvekili sayıları.....	18
Adayların belirlenmesi.....	21
Yıllara göre gelişmeler.....	21
Tek parti döneminde milletvekilliğinin önemi veya önemsizliği.....	23
BİRİNCİ BÖLÜM	
1923 SEÇİMİ VE İKİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1923-1927).....	25
I. 1923 SEÇİMİ.....	25
Seçim kanununda değişiklik.....	25
Seçimler ve muhalif örgütler.....	31
Birinci Grup / Halk Fırkası ve seçimler.....	33
Seçim sonuçları.....	35
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler.....	42
Siyasi partiler.....	45
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ.....	47
Seçim bölgeleri.....	47
Seçilme şekli.....	48
Meclis-i Mebusan üyeliği.....	48
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği.....	49
Tek parti döneminde süreklilik.....	50

Doğum yeri.....	52
Yerellik.....	53
Yaş.....	53
Eğitim.....	54
Meslek.....	56
Çok partili dönemde milletvekilliği.....	58
III. 1923-1927 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER.....	59
Lozan'da ikinci perde: Barış antlaşmasının imzalanması.....	60
Halk Fırkası'nın kuruluşu.....	61
Cumhuriyetin ilânı.....	62
İstanbul İstiklal Mahkemesi.....	65
Halifeliğin kaldırılması.....	66
1924 Anayasası.....	68
Musul sorunu ve Nasturi ayaklanması.....	70
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu.....	72
Yeni hükümet.....	73
Bir başka parti kurma girişimi: Müdafaa-i Umumiye Fırkası.....	74
Şeyh Said Ayaklanması ve Takrir-i Sükûn Kanunu.....	75
Şark İstiklal Mahkemesi: TPCF'nin kapatılması ve gazeteciler davası.....	76
İzmir suikastı ve muhalefetin sonu.....	77
Bürokraside temizlik: Heyet-i mahsusalar.....	80
Reformlar.....	81
1923-1927 arasında meclisteki oylamalar.....	82

İKİNCİ BÖLÜM

1927 SEÇİMİ VE ÜÇÜNCÜ MECLİS DÖNEMİ (1927-1931).....	85
I. 1927 SEÇİMİ VE ARA SEÇİMLER.....	85
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler.....	87
Siyasi partiler.....	89
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ.....	91
Seçim bölgeleri.....	91
Seçilme şekli.....	91
Meclis-i Mebusan üyeliği.....	92
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği.....	93
Tek parti döneminde süreklilik.....	93
Doğum yeri.....	95
Yerellik.....	96
Yaş.....	97

Eğitim.....	98
Meslek.....	99
Çok partili dönemde milletvekilliği.....	101
III. 1927-1931 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER.....	102
Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci kurultayı.....	103
Geçmişin muhasebesi: Mustafa Kemal PaŐa'nın Büyük Nutuk'u.....	104
Yolsuzluklara bir örnek: Havuz - Yavuz davası.....	106
1928 anayasa değişiklikleri.....	107
Tek parti yönetiminde geçici yumuŐama: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapanışı.....	107
Başka parti kurma girişimleri.....	109
Menemen Olayı.....	110
Yeni reformlar.....	111
1927-1931 arasında meclisteki oylamalar.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1931 SEÇİMİ VE DÖRDÜNCÜ MECLİS DÖNEMİ (1931-1935).....	113
I. 1931 SEÇİMİ.....	113
Milletvekili aday listesi.....	115
CHF'nin çiftçi ve amele milletvekili adayları.....	117
Feshedilen Serbest Fırka mensupları ve seçimler.....	122
Eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ve seçimler.....	125
Diğer bağımsız adaylar.....	126
Seçim sonuçları.....	127
İstanbul'daki seçimler.....	132
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler.....	141
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ.....	144
Seçim bölgeleri.....	144
Seçilme şekli.....	144
Meclis-i Mebusan üyeliği.....	145
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği.....	146
Tek parti döneminde süreklilik.....	146
Doğum yeri.....	148
Yerellik.....	149
Yaş.....	150
Eğitim.....	151
Meslek.....	152
Çok partili dönemde milletvekilliği.....	154

III. 1931-1935 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER.....	155
CHF üçüncü kurultayı.....	156
Türk Ocakları'ndan Halkevleri'ne.....	156
Basın kanunu.....	157
Üniversite reformu.....	158
İktisadi politikalar ve devletçiliğe geçiş.....	158
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk tarih tezi.....	160
Dilde değişim.....	161
Reformlar.....	163
Kürt meselesi ve İskân Kanunu.....	164
Trakya Yahudilerinin İstanbul'a göç ettirilmesi.....	166
1931-1935 arasında meclisteki oylamalar.....	167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. 1935 SEÇİMİ VE BEŞİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1935-1939)	169
I. 1935 SEÇİMİ	169
Adayların belirlenmesi.....	170
Bağımsız adaylar.....	175
Eski TpCF ve SCF mensupları.....	177
Seçim sonuçları.....	178
İstanbul'daki seçim.....	181
İstanbul'da ilk gün.....	181
İstanbul'da ikinci gün.....	183
İstanbul'da üçüncü gün.....	185
İstanbul'da dördüncü gün.....	187
İstanbul'daki ilk aşama için bir değerlendirme.....	189
İstanbul milletvekili adaylarının belirlenmesi.....	190
İstanbul'daki ikinci aşama sonuçları.....	191
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler.....	195
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ	198
Seçim bölgeleri.....	198
Seçilme şekli.....	198
Meclis-i Mebusan üyeliği.....	198
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği.....	199
Tek parti döneminde süreklilik.....	200
Doğum yeri.....	201
Yerellik.....	203
Yaş.....	203

Eğitim.....	204
Meslek.....	205
Çok partili dönemde milletvekilliği.....	207
III. 1935-1939 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER.....	208
CHP'nin dördüncü kurultayı.....	209
Kadınlar Birliği, Mason Locaları, Talebe Birliği ve Türk Spor Kurumu'nun sonu.....	209
Üçüncü ve dördüncü umumi müfettiŐlikler ve Tunceli Kanunu.....	210
Parti-devlet bütünleşmesi.....	212
Altı Ok'un anayasaya girmesi.....	213
Bayramların düzenleniŐi.....	214
CHP'nin ülke genelindeki örgütlenmesi.....	215
Atatürk-İnönü çatışması, Celal Bayar'ın başbakanlığı.....	215
Atatürk'ün ölümü, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ve CHP'nin olağanüstü kurultayı.....	216
Davalar, Bayar hükümetinin istifası ve Saydam hükümeti.....	218
İnönü'nün muhaliflerle barışma politikası.....	219
1935-1939 arasında meclisteki oylamalar.....	220

BEŞİNCİ BÖLÜM

1939 SEÇİMİ VE ALTINCI MECLİS DÖNEMİ (1939-1943).....	221
I. 1939 SEÇİMİ.....	221
Seçimin ilk aşaması.....	222
Milletvekili aday listelerinin belirlenmesi.....	224
Seçimin ikinci aşaması.....	233
İstanbul'daki seçim.....	235
<i>İstanbul'da ilk gün.....</i>	<i>236</i>
<i>İstanbul'da ikinci gün.....</i>	<i>237</i>
<i>İstanbul'da üçüncü gün.....</i>	<i>239</i>
<i>İstanbul'da dördüncü gün.....</i>	<i>240</i>
<i>İstanbul'da beşinci gün.....</i>	<i>241</i>
<i>İstanbul'da ilk aşama sonuçları.....</i>	<i>242</i>
<i>İstanbul'da seçimin ikinci aşaması.....</i>	<i>243</i>
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler.....	245
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ.....	250
Seçim bölgeleri.....	250
Seçilme şekli.....	250
Meclis-i Mebusan üyeliği.....	250
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği.....	251

Tek parti döneminde süreklilik	252
Doğum yeri	253
Yerellik	254
Yaş	255
Eğitim	256
Meslek	257
Çok partili dönem	259
III. 1939-1943 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER	260
CHP'nin beşinci kurultayı	261
Müstakil Grup	262
Hatay'ın Türkiye'ye katılması	263
İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye	264
Milli Korunma Kanunu ve karneli yaşam	266
Köy enstitüleri	268
Refik Saydam'ın ölümü, Şükrü Saracoğlu hükümetinin kurulması	269
Varlık Vergisi	270
Yeni seçim kanunu	271
1939-1943 arasında meclisteki oylamalar	272

ALTINCI BÖLÜM

1943 SEÇİMİ VE YEDİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1943-1946)	273
I. 1943 SEÇİMİ	273
Milletvekili adaylarının belirlenmesi	274
Seçim sonuçları	277
İstanbul'daki seçim	279
<i>İstanbul'da seçimin ilk aşaması</i>	<i>281</i>
<i>İstanbul'da seçimin ikinci aşaması</i>	<i>283</i>
<i>İstanbul'da seçim sonuçları</i>	<i>286</i>
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler	287
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ	291
Seçim bölgeleri	291
Seçilme şekli	291
Meclis-i Mebusan üyeliği	292
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği	293
Tek parti döneminde süreklilik	294
Doğum yeri	295
Yerellik	296
Yaş	296

Eğitim.....	297
Meslek.....	298
Çok partili dönem.....	300
III. 1943-1946 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER.....	302
Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu.....	302
CHP altıncı büyük kurultayı.....	303
Müstakil Grup'la ilgili gelişmeler.....	304
İrkçılık-Turancılık Davası.....	305
Savaşın bitmesinden sonraki siyasi gelişmeler ve tek parti döneminin sonu.....	307
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir.....	308
İlk muhalif örgüt: Milli Kalkınma Partisi.....	311
Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	311
Tek parti döneminin sonu: 1946 Seçimi.....	312
1943-1946 arasında meclisteki oylamalar.....	313
SONUÇ.....	315
Meclislerin birbirleriyle karşılaştırılması.....	315
<i>Meclis-i Mebusan üyeliği.....</i>	<i>315</i>
<i>Birinci Meclis üyeliği.....</i>	<i>316</i>
<i>Bir önceki meclise göre devamlılık.....</i>	<i>317</i>
<i>Bir sonraki meclise yeniden seçilme.....</i>	<i>318</i>
<i>Tek parti meclislerindeki süreklilik.....</i>	<i>319</i>
<i>Coğrafi bölgelerin temsili.....</i>	<i>320</i>
<i>Doğum yerleri.....</i>	<i>322</i>
Yerellik düzeyi.....	324
Yaş.....	325
Eğitim düzeyi.....	326
Meslek.....	327
Çok partili dönemde milletvekilliği.....	329
Tek parti dönemindeki 1.037 milletvekilinin özellikleri.....	331
Atatürk ve İnönü dönemlerinin karşılaştırılması.....	335
<i>Meclis-i Mebusan üyeliği.....</i>	<i>336</i>
<i>Birinci meclis üyeliği.....</i>	<i>336</i>
<i>Tek parti meclislerindeki süreklilik.....</i>	<i>336</i>
<i>Doğum yerleri.....</i>	<i>337</i>
Yerellik düzeyi.....	337
Yaş.....	338
Eğitim düzeyi.....	338

<i>Meslek</i>	339
<i>Çok partili dönemde milletvekilliği</i>	340
EK I TABLOLARDA KULLANILAN KATEGORİLERİN AYRINTILARI	341
EK II İKİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1923-1927)	343
EK III ÜÇÜNCÜ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1927-1931).....	355
EK IV DÖRDÜNCÜ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1931-1935).....	365
EK V BEŞİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1935-1939).....	377
EK VI ALTINCI MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1939-1943).....	391
EK VII YEDİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1943-1946)	405
EK VIII 1943 GENEL SEÇİMİNDE CHP'NİN 533 KİŞİLİK ADAY LİSTESİ	419
EK IX 1943 SEÇİMİ İÇİN CHP LİSTESİ HAZIRLANIRKEN HAYATTA OLMALARINA RAĞMEN YEDİNCİ MECLİSE ADAY GÖSTERİLMİYEN ALTINCI DÖNEM MİLLETVEKİLLERİ	435
EK X TEK PARTİ DÖNEMİNDE TBMM'YE SEÇİLEN 1.037 MİLLETVEKİLİNİN KISA ÖZGEÇMİŞLERİ	439
KAYNAKÇA	491

ÖNSÖZ

Bu kitap 2010'da yayınlanan *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler* başlıklı kitabımın devamı niteliğini taşıyor. O kitapta 1919 ve 1920 seçimlerini ve dönemin siyasetini ele almıştım. Burada da 1923 seçimlerinden başlayarak 1946 seçimlerine kadar olan dönemi inceliyorum. Bu dönem boyunca yapılan altı genel seçim ile ara seçimleri ayrıntılı olarak gözden geçirdim ve her seçimden sonra oluşan meclislerde yer alan milletvekillerinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından inceledim. Ayrıca bir seçimden diğerine geçerken, aradaki kopuklukları gidermek için, iki seçim arasında yaşanan siyasi gelişmeler üzerinde kısaca durdum.

Frederick W. Frey'in 1965'te yayınlanan ve her nedense Türkçeye çevrilmeyen *The Turkish Political Elite* başlıklı kitabı, bugüne kadar, özellikle milletvekillerinin profilleriyle ilgili tek başvuru kaynağı oldu ve bu özelliğini hâlâ sürdürüyor. Neredeyse yarım yüzyıl önce yayınlanan bu kitapta yer alan istatistikî veriler zamanla büyük ölçüde eskidi. Frey'in kitabının hazırlandığı dönemde milletvekillerinin çoğunun sosyo-ekonomik kökenleri hakkında yeterli bilgi yoktu, var olan bilgiler de yeterince güvenilir değildi. O kitabının yayınlanmasını izleyen yaklaşık yarım yüzyıl içinde TBMM üç önemli albüm yayınladı. Ayrıca bugün elimizde, içinde milletvekillerinin özgeçmişleri hakkında ayrıntılı bilgiler de bulunan, Türk parlamento tarihi hakkında yazılmış değerli çalışmalar var.

Bu kitapta dikkatinize sunduğum verileri hazırlarken bu yeni albümler ve ayrıntılı biyografilerdeki değerli bilgiler çok yardımcım oldu. Bunları hazırlayan ve yayınlayan bütün kişi ve kuruluşlara teşekkür ederim.

Uzun yıllar alan bu çalışmam boyunca eşim Meral Demirel ve oğlum Ali

Yağmur Demirel adeta benimle birlikte çalıştılar ve bu kitabın ortaya çıkmasında büyük pay sahibi oldular. Onlara teşekkür ediyorum. Darda kaldığımda yardımına koşan Yücel Demirel'e de teşekkür borçluyum. Son olarak başta Kerem Ünüvar olmak üzere kitabın elinize ulaşmasını sağlayan İletişim Yayınları'nın bütün çalışanlarına yürekten teşekkür ediyorum.

Bu kitapla birlikte, şimdilik, Türkiye'de seçim ve parlamento tarihiyle ilgili çalışmalarına ara verme ve çalışmalarımı başka alanlarda sürdürmeye niyetliyim. Emin değilim ama belki ileride bu iki kitabın devamı olarak 1946-1960 dönemini de ele alabilirim.